

MIHOVIL PAVLINOVIĆ U POLITICI I KNJIŽEVNOSTI

»Globus«, Zagreb — Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu
— SIZ kulture općine Makarska
Zagreb 1990. (470 stranica)

Od 4. do 6. 11. 1987. godine u povodu stogodišnjice smrti Mihovila Pavlinovića (M. P.) održan je u Podgori znanstveni skup na kojem je sudjelovao veliki broj referenata. Raspravljali su o životu i radu M. P. kao i vremenu u kojem je živio i radio. Prilozi s tog skupa tiskani su u zborniku radova pod navedenim naslovom. Zbornik ima 32 priloga a sastoji se iz četiri poglavlja. U prvom su tiskani prilozi o značenju M. P. u narodnom preporodu u Dalmaciji i hrvatskoj politici 19. stoljeća, u drugom poglavlju prilozi razmatraju djelatnost M. P. kao političara, u trećem kao književnika a u četvrtom se nalaze prilozi koji obrađuju neke od problema Pavlinovićevog vremena.

Na početku treba istaći da ćemo se ovim prikazom prvenstveno osvrnuti na priloge povijesno političkog značenja s tim što će se ukazati na one koji s povijesno znanstvenog karaktera analiziraju ulogu M. P. u politici.

Mihovil Pavlinović istaknuta je osoba hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji u drugoj polovici 19. st. Njegovu ulogu i značenje na spomenutom znanstvenom skupu razmatrao je dr N. Stančić u referatu pod naslovom »Mihovil Pavlinović u narodnom preporodu u Dalmaciji i u hrvatskoj politici 19. stoljeća«. Prilazeći razmatranju spomenute teme autor najprije situira područje u kojem djeluje M. P. i u svezi s tim konstatira da je M. P. djelovao u području koje je ranije bilo pod turskom vlašću i nije se uklapalo u socijalni sastav tzv. »stare stečevine« Venecije gdje nije bilo kolonatskih odnosa (kao u staroj stečevini) i gdje preporodni pokret vodi skupina narodnjačke inteligencije (pučke) čiji je vođa bio M. P. Prikazujući narodni pokret u Dalmaciji u cjelini autor uočava razlike među nekim istaknutim vođama pokreta, jedne predvodi Miho Klaić (gradska struktura, primorsko i otočko stanovništvo) druge M. P. (područje seljačkog društva).

Uočavajući njihove ideološke razlike konstatira se da grupa oko Klaića prihvaća južnoslavensku ideju dajući joj u borbi s autonomašima značenje nacionalne ideje. Nasuprot tome kaže autor Pavlinovićev krug je izravno transponirao tu ideju u hrvatsku nacionalnu svijest. U vremenu kada se postavlja pitanje preuređenja Monarhije (1860) i oblikovanja njezinih unutrašnjih političkih jedinica, Pavlinović zastupa i traži sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom i ostalim hrvatskim krajevima. U borbi protiv autonomaša M. P. kaže autor, u prvi plan postavlja hrvatsko nacionalno obilježje. Prateći Pavlinovićeve stavove u politici autor uočava tendencije kojima je on pokušao pomiriti stavove narodnjaka pri čemu se konstatira da je u borbi za oblikovanje jedinstva preporodne ideologije prihvaćao varijantu ideologije gradskih narodnjaka. Obrazac ideološke varijante u svezi s tim po mišljenju autora, M. P. je našao u ideologiji Narodne stranke u banskoj Hrvatskoj koju zastupa Franjo Rački. Od spomenutih stavova M. P. odstupa od vremena Austro-ugarske nagodbe, jačanja agresivne talijanske struje unutar autonomaškog pokreta i isticanja nacionalne individualnosti dalmatinskih Srba.

Od tada kaže autor, M. P. u prvi plan postavlja hrvatski politički program ističući etničko jedinstvo Južnih Slavena. Razmatrajući integracione procese jugoslavenskog etničkog prostora, M. P. se ideološki izražava dvjema razinama tog procesa i to južnoslavenskom na koju prenosi jezik, kulturu i obilježje jedinstvene južnoslavenske etničke cjeline i nacionalnu, hrvatsku koja nastaje zasebnošću povijesnog razvoja uočavajući činjenicu da u drugoj polovici 19. st. započinju integracijski procesi unutar svake zasebne nacije na jugoslavenskom prostoru.

Veliki dio referata u središte razmatranja postavlja Pavlinovićevo shvaćanje oblikovanja hrvatske i srpske nacije i nacionalne ideologije, njihovim suprotnostima i razlikama, hrvatskom državnom pravu i hrvatskom političkom narodu. U svezi s tim M. P. je smatrao da svi stanovnici Hrvatske u »narodno državnom pogledu« pripadaju »hrvatskom političkom narodu« što se identificira s državljanstvom. Autor razmatra i uzroke sloma političke suradnje Srba i Hrvata u preporodnom pokretu, smatrajući da je pripadnosti Bosne i Hercegovine bio jedan od glavnih uzroka njihovog razlaza.

Nikša Stančić smatra da M. P. pitanje hrvatske samostalnosti nije apsolutno vezivo uz Austro-Ugarsku već je želio osigurati njezinu poziciju i za svaku drugu kombinaciju a ponajviše je izlaz vidio u jednoj budućoj južnoslavenskoj državi.

Za Pavlinovića se može ustvrditi da je svojim krugom izražavao specifična nacionalna politička, vjerska i socijalna shvaćanja. Ostajući u općim okvirima narodnjaštva i narodnjačke ideologije on je zapravo zastupao zasebnu varijantu narodnjačke ideologije koja je proizišla iz potreba i interesa socijalnoga kulturalnoga ambijenta njegovog šireg zavičaja. U referatu se konstatira da je njegova narodnjačka ideologija zadržala hrvatsku i južnoslavensku ideju a narodnjačka mu se ideologija oslanjala na narodno i hrvatsko državno pravo s napomenom da nije bio pravaš. Ocrtavajući politički lik M. P., Stančić ističe da je on bio građanski liberal, u socijalnom pogledu konzervativan želeći da u građanskom društvu utemelji moralne vrijednosti očuvane u patrijarhalnom seljačkom društvu. On je po mišljenju autora na južnom rubu hrvatskog prostora utjecao na proces integracije građanstva u hrvatsku naciju suzbijajući talijanske asimilacijske tendencije kao i one tendencije koje su vodile izdvajanju iz prostora kojem hrvatski narod u Dalmaciji pripada.

U referatu Makarsko primorje u Pavlinovićevo doba Stijepo Obad ustvrđuje da ono u to vrijeme prolazi dvije faze razvoja jedne seže do sredine prvog preporodnog desetljeća a druga počinje od sredine 60-tih godina 19. st. do Pavlinovićeve smrti. Prva je obilježena jednoličnim gospodarskim, društvenim, kulturnim i prosvjetnim razvojem koje je i gospodarski i prometno zatvoreno a stanovništvo živi od tradicionalnog načina rada na zemlji. Druga faza obilježena je nastankom kvalitativnih promjena naročito u otvaranju Makarskog primorja prema gravitacionom zaleđu, ostalom Primorju i otocima, napose s obzirom na pojavu nacionalne integracije. U to se vrijeme pojačava promet ljudi kroz ovaj kraj, promet robe naročito iz Hercegovine i Zagore prema moru a i obrnuto, naročito nakon austrijske okupacije Bosne i Hercegovine.

Uparedo s navedenim kretanjima autor prati i promjene u strukturi društva u kojoj se uočava pojava imućnijeg sloja i pučke inteligencije koja je nosilac narodnog preporoda i pokretač nacionalne integracije (1865. prvi općinski izbori i pobjeda nad autonomašima). M. P. pripada tzv. pučkoj inteligenciji koji aktivno djeluje živom riječi na seoskim zborovima a kojom budi nacionalnu svijest hrvatskog naroda u Makarskom primorju.

Adolf Dragičević u svom referatu raspravlja o nacionalnom i socijalnom u djelatnosti M. P. i u njegovom dobu. Nakon osvrta na znanstvenu zasnovanost nastanka građanske klase, proletarijata, naroda i nacije autor razlaže Pavlinovićeve ideje o navedenim pitanjima dokazujući da je nacionalno pitanje bilo najvažniji problem i prvorazredni revolucionarni zadatak društva u kojem je Pavlinović živio. Autor smatra da Pavlinović djeluje u vremenu u kojem se raspadaju dotadašnji klasni odnosi a novi su tek bili na pomolu. Sjedinjenje Dalmacije s banskim Hrvatskom, pohrvaćenje škola i ureda bile su kaže autor stožerne točke programa Narodne stranke u Dalmaciji čiji je Pavlinović bio predvodnik. Objašnjavajući klasni i nacionalni pristup u Pavlinovićevo radu autor uočava sklad s historijskom situacijom u kojoj Pavlinović djeluje i radi. Pavlinović je po mišljenju autora izbjegao zablude mnogih svojih suvremenika koji su smatrali da se do zajedničkog može doći ako se posebno zapostavi (jačati jugoslavenstvo za tomljavanjem hrvatstva). Suprotno tome M. P. priznaje i trajno potvrđuje posebno kao preduvjet i primarnu potrebu zajedničkog. Vlastitom preobrazbom Pavlinović od ilirstva preko južnoslavenstva stiže do hrvatstva kao preduvjeta trajne i realne osnove jugoslavenstva.

Vicko Kapitanović u svom referatu piše o odnosu M. P. prema liberalizmu. Iz referata je vidljivo da je M. P. imao specifičan odnos prema liberalizmu koji se u hrvatskom društvu javlja u drugoj polovici 19. st. Autor objašnjava Pavlinovićev svjetonazor i utjecaje na njegovo oblikovanje. U tome polazi od njegovoga odnosa prema slobodi koju Pavlinović shvaća kao prirodno pravo a kao kršćanin on tu slobodu izvodi iz Boga prihvaćajući bratstvo, jednakost i slobodu za sve ljude i sve narode. Kapitanović smatra da je M. P. bio pristalica umjerenog liberalizma koji je isticao da je sloboda s Bogom a ne bez njega što ga razlikuje od radikalnih liberala s kojima je bio u sukobu. Kapitanović zato zaključuje da je M. P. bio predstavnik katoličkog liberalizma.

Svojevrsna dopuna navedenog pitanja je referat Tereze Ganze Aras koja u njemu eksplicira sukob između klerikalizma i liberalizma u djelovanju M. P. U svezi s tim autorica razmatra tri ključna problema vezana za Pavlinovićevu dje-

latnost a koja se odnosi na uzroke suprotstavljanja M. P. liberalnim zakonima iz austrijskog »kulturkampfa«, tvrdnjama o M. P. kao začetniku klerikalizma u Dalmaciji te pitanje da li je M. P. u svom političkom djelovanju poistovjećivao katoličanstvo i hrvatstvo. Odgovarajući na navedena pitanja autorica ustvrđuje da je M. P. stajao na idejama Konkordata iz 1855. god. zalažući se za crkvenu autonomnost, dozvoljavajući Crkvi da se »miješa« u svjetovne stvari te da svjetovna vlast treba biti usklađena s crkvenim naukom i dobrim odnosima sa crkvenim autoritetima. Autorica naglašava da se M. P. nije borio za političku vlast Crkve u državi već protiv vlasti države nad Crkvom ne prihvaćajući punu sekularizaciju javnog života niti provođenje emancipacije čovjeka od Boga. Međutim kao političar kaže autorica M. P. nije vidio izlaz u vraćanju na stari partikularistički (agrarni) svijet. Pavlinović smatra da bi država trebala Crkvi omogućiti da se bavi etičkim usavršavanjem vjernika i podanika a država bi se trebala baviti političkim pitanjima. Pavlinović liberale smatra ateistima koji ignoriraju društvene vrijednosti kršćanskog vjerovanja i morala a njegovi su napisi o problemima Crkve i države obrana vjerskog svjetonazora u funkciji cijelog društva i vjere kao potrebe pojedinca. Iako M. P. uočava razlike među liberalima on smatra da su svi materijalisti jer drže da je materijalni napredak potreba ljudske djelatnosti. No, i pored svega navedenog iz referata je vidljivo da M. P. nije bio klerikalac što se zaključuje na temelju njegovog zanimanja i zauzimanja za autonomiju Crkve i suradnju Crkve i države ne uzimajući u obzir njegove pojedinačne izjave. Autorica također smatra da M. P. hrvatstvo ne poistovjećuje s kršćanstvom što dokazuje obiljem dokumenata iz njegove političke aktivnosti. Opirući se liberalizmu, kaže autorica, na kojem je austrijska građanska klasa gradila modernu državu, Pavlinović se opirao i bečkom centralizmu pa se tako kod njega u svezi s tim isprepliče nacionalni osjećaj i religiozno shvaćanje svijeta. Potreba za ujedinjenjem jednog naroda, M. P. smatra božjim zakonom koji se kao i svi božji zakoni trebaju legalno ostvariti. Sumirajući ocjenu o M. P. autorica zaključuje da je on bio katolički konzervativac ali ne i reakcionarni političar.

M. P. bio je bliski suradnik J. J. Strossmayera. O njihovoj suradnji piše Andrija Šuljak koji temeljito prezentira njihovu suradnju i prijateljstvo koje počinje 1856. u Beču. Tražeći uzroke tog prisnog prijateljstva autor ih nalazi u njihovim identičnim shvaćanjima uloge i položaja hrvatskog naroda i nužne potrebe njegovog ujedinjenja u zajedničkoj državi kraljevini Hrvatskoj.

Autor analizira obilnu korespondenciju M. P. i J. J. Strossmayera. U toj korespondenciji vidno mjesto zauzima analiza stavova dalmatinskih Srba prema tadašnjim političkim kretanjima u Hrvatskoj, posebno prema pitanju hrvatske samostalnosti i njezinog ujedinjenja. M. P. u svezi s tim izražava svoje nezadovoljstvo navodeći ujedno Strossmayeru i svoje zamjerke, pri tome ga Strossmayer smiruje i poziva da se za ljubav sloge ne upušta u polemike. Međutim, autor ipak zaključuje da su zamjerka koje je M. P. Strossmayeru upućivao o politici Srba u Dalmaciji i Srba u Srbiji ipak djeluju na Strossmayera, pogotovo zato jer Srbi nisu vjerovali u njegovu iskrenost oživljavanja ćirilometodske baštine, sumnjičenjem da je ono rezultat »rimske jezuitskih makinacija«.

Autor tvrdi da je Strossmayer M. P. smatrao glavnim savjetnikom cijeneći njegov odnos i njegovu odanost glagoljskoj baštini. S druge pak strane M. P. visoko je cijenio biskupa zbog njegovih zasluga za obnovu staroslavenske baštine, smatrajući da je njome biskup udario temelj našoj konačnoj emancipaciji.

Sliku o M. P. kao političaru svojim referatom upotpunjuje i Marijan Diklić u kojem razmatra odnos M. P. prema Ivi Prodanu. S obzirom da je Prodan bio istaknuti vođa pravaša u Dalmaciji a M. P. narodnjaka to se u ovom referatu donose zanimljivi podaci o odnosu tih stranaka i njihovim sučeljavanjima. Iz referata je vidljivo da je M. P. oštro osuđivao dalmatinske pravaša i njihov tisak posebice list »Katolička Dalmacija«. Kritizirajući Prodana M. P. mu najviše zamjera na tome što i kako piše o hrvatstvu, katoličanstvu, hrvatskom državnom pravu te cjelokupnosti, nezavisnosti i granicama Hrvatske. Zamjera mu i to što se »zalijeće preko Drine i Bojane« a ne vidi svakodnevnu tešku borbu protiv talijanštine i njemštine.

M. P. Prodanu zamjera i na zajedljivim tekstovima kojima izaziva narod dijeleći ga na tabore. Sukob M. P. i I. Prodana započeo 1884. proširio se na mnogobrojne njihove pristalice u Dalmaciji i izvan nje. M. P. je u pravaštvu vidio veliku opasnost za Narodnu stranku zato je kaže autor na početku nastojao iz političkog života isključiti Prodana i njegovo klerikalno pravaštvo za koje se ustvrđuje

da je nastalo na Pavlinovićevim idejnim temeljima. Time je Pavlinović želio spriječiti eventualno podvajanje hrvatskih političkih snaga u Dalmaciji i tako sačuvati primat Narodnoj stranci. Osnovni uzrok sukoba autor usredotočuje u nastojanju da se Prodanu oduzme tiskara i uredništvo »Katoličke Dalmacije« i da se kroz to onemogući Prodanov utjecaj, osobito među mlađim dalmatinskim svećenstvom kod kojeg je imao jak utjecaj (uz Pavlinovića je bilo starije svećenstvo).

Sliku o Pavlinovićevu vremenu referatima su upotpunili još i Josip Ante Soldo (Pavlinović i franjevci), Josip Grabovac (Izbori u imotskoj krajini i M. P.), Dragutin Pavličević (M. P. o ističnom pitanju i bosansko hercegovačkom ustanku — 1860—1878), Tomislav Kraljačić (Odjek smrti M. P. u Bosni i Hercegovini), Marko Čubelić (Pavlinovićevo župnikovanje u Drašnicama i Podgoti), Mile Vidović (Pavlinovićeve biblioteke), Slavko Kovačić (Arcizakan Ivan Pavlinović, prastric M. P.), Božena Vranješ-Šoljan (Demografsko socijalne prilike u Dalmaciji i sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st.), Nevenka Bezić-Božanić (Stanovništvo Makarskog primorja između tridesetih i osamdesetih godina 19. st.), Mate Zaninović (Školstvo Makarskog primorja u Pavlinovićevo doba).

S obzirom na ograničenost prostora nije moguće dati osvrt na sve navedene priloge. Osvrnut ćemo se samo na neke od njih za koje smatramo da problem prezentiraju s šireg aspekta a kojima se pridonosi boljem osvjetljavanju hrvatske povijesti i povijesti jugoslavenskih naroda. Tako Drago Pavličević u spomenutom referatu obrazlaže Pavlinovićevo stajalište o istočnom pitanju (1860—1874), odnos prema Bosni u doba ustanka 1875—1878, odnos prema okupaciji Bosne i Hercegovine i njegov interes za rješavanje istočnog pitanja u drugoj polovici 19. st. U svezi s tim ističe se da je M. P. rješenje istočnog pitanja bilo nužno za Hrvatsku i da se posebno zauzimao da se ono za nju povoljno riješi. M. P. se ujedno zalagao o potrebi upoznavanja Bosne i Hercegovine, njihovom oslobađanju od turske vlasti i njihovom ujedinjenju s Hrvatskom.

Pavličević objašnjava i uzroke koji su utjecaji da je Pavlinović promijenio svoje ranije stavove o Bosni i Hercegovini. Na kraju priloga autor konstatira da su se oko sudbine Bosne i Hercegovine i rješenja istočnog pitanja konačno razišli hrvatski i srpski političari u Dalmaciji pa i u Hrvatskoj. Bio je to kaže autor sukob dviju ideja od kojih su obje i hrvatska i srpska polagale pravo na Bosnu i Hercegovinu.

Obilje podataka u svom referatu donosi i Josip Grabovac daje sustavni prikaz političkih prilika u Dalmaciji u vrijeme izbora za Dalmatinsk nabor 1861, borbi opozicije i autonomasha i pobjedi narodnjaka na izborima 1864. i 1867. kao i izborima 1870, izborima za Carevinsko vijeće te o neslozi između narodnjaka i saborskim izborima 1876. Pored navedenog autor iscrpno objašnjava uzroke rascjepa u Narodnoj stranci i izborima za Carevinsko vijeće 1876, posljedicama tog razdora i saborskim izborima 1883.

Božena Vranješ-Šoljan piše o demografsko socijalnim prilikama u Dalmaciji i banskoj Hrvatskoj u drugoj polovini 19. st. Autorica objašnjava socijalno ekonomske osnove modernizacije u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji u drugoj polovici 19. st. uz konstataciju da su se od 60-tih godina 19. st. stvarali uvjeti za nacionalnu integraciju u Dalmaciji te da je preporodni pokret oblikovala mlada generacija inteligencije okupljene oko Narodne stranke kojoj je bio osnovni cilj ujedinjenje s banskom Hrvatskom i pridobivanje partikularističkih gradskih sredina za narodnjački pravac nacionalne integracije. Pored navedenog autor konstatira da je u Dalmaciji prevladavao tradicionalni sustav demoreprodukcije ali s nekim specifičnostima. Prilog obiluje statističkim tablicama kojima se dokumentira osnovni tekst.

Prethodno smo napomenuli da je znanstveni skup razmatrao i značenje i mjesto M. P. u hrvatskoj književnosti. O tome je prezentirano 13 referata koji obrazlažu Pavlinovićev književni stil (Ivo Frangeš) misli suvremenika o Pavlinovićevoj besjedi i njegovom načinu govorenja u javnom nastupu (Vesna Jakić Cesartić), Pavlinović kao putopisac (Matko Peić), usmena književnost M. P. (Josip Kekez), jezik M. P. (Vladimir Anić), borbi Pavlinovića za glagoljicu (Josip Bratulić) i drugi.

Na temelju navedenih priloga treba konstatirati da je M. P. bio neobično zaslužan za razvitak narodnog preporoda u Dalmaciji u kojem nastaje i razvija se hrvatska nacionalna svijest i to osobito svijest pripadnosti većinskog naroda Dalmacije hrvatskoj državi i narodu. Pavlinović je bio ideolog tog pokreta. U nje-

govu nacionalno integracijskom sustavu uočavaju se dvije faze, faza jugoslavenstva i faza hrvatstva. Premda naoko međusobno suprotstavljene u Pavlinovićevu se ideološkom sustavu posve ne isključuju jer je u prvoj samo jače istaknuto jugoslavenstvo a u drugoj hrvatska nacionalna ideja. Prihvativši hrvatstvo Pavlinović ne napušta jugoslavensko što je specifično za ovog našeg političara. Znanstveni skup je lik M. P. rasvijetlio sa svih strana. Otkrio nam je polivalentnu i svestranu osobu koja je svoje kreativne sposobnosti probala u raznim područjima života i rada. Iz priloga je vidljivo da je M. P. po mnogočemu naš suvremenik i da nam u današnjim međunacionalnim odnosima Pavlinovićevo djelo po mnogočemu može koristiti. Zato ga moramo dobro upoznati, treba čitati ono što je Pavlinović pisao i govorio. U tome nam ova knjiga uvelike pomaže.

Dr. Franko Mirošević

MARIJAN MATICKA: AGRARNA REFORMA I KOLONIZACIJA U HRVATSKOJ OD 1945. DO 1948.

Školska knjiga, Zagreb 1990.

U agrarnoj državi agrarni odnosi uvijek su bili ključni problem, pogotovo ako veliki broj njezina stanovništva nema dovoljno zemlje da bi osigurao vlastitu egzistenciju i ako je ta zemlja bila u vlasništvu uskog sloja privilegiranih građana. Knjiga dr Marijana Maticke Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948. obrađuje upravo taj problem. Agrarna reforma i kolonizacija važno je razdoblje naše povijesti nakon završetka II. svjetskog rata u kojem je došlo do značajnih promjena u posjedovnim odnosima i velikog pokreta stanovništva.

Knjiga se dijeli na uvod i četiri poglavlja u kojima se analiziraju uvjeti i okolnosti za provedbu agrarne reforme i kolonizacije te pravni akti na kojima se to temeljilo. Detaljno se zatim obrađuje sam proces kolonizacije pučanstva Hrvatske u Vojvodinu. U svezi s tim autor analizira način stvaranja i raspodjelu zemljišnog fonda podastirući detaljno kvantitativne pokazatelje.

Opisujući povijesne uvjete i okolnosti u provedbi agrarne reforme i kolonizacije, autor konstatira da se ona zbila nakon završetka narodnooslobodilačkog rata, u doba izgradnje narodne vlasti i djelatnosti KPJ kao dominantne snage u odredbi pravca društvenog razvoja. Analizirajući te uvjete detaljno se obrazlaže proces u kojem je nova vlast zakonodavnom inicijativom poništavala intervencije kvislinških snaga u posjedovne odnose ali i napore što ih je ona ulagala u obradu napuštenih (napose konfisciranih) posjeda suradnika okupatora i sprečavanje samovoljnog zauzimanja posjeda te obnovu gospodarski upropaštene zemlje (posebno na selu). U svezi s tim zaključuje se kako su se agrarna reforma i kolonizacija uklapale u programske smjernice KPJ i njezina gledišta o rješavanju seljačkog agrarnog pitanja.

Autor smatra da su upravo tim aktivnostima radikalno dovršene promjene u imovinskim odnosima do kojih je bilo došlo u Jugoslaviji pa dakle i u Hrvatskoj pri provedbi agrarne reforme između dvaju svjetskih ratova. Dakle, proces se u svom globalu sagledava u kontekstu agrarnih odnosa i u međuratnom razdoblju i u toku narodnooslobodilačkog rata, s tim što se detaljno razmatraju prilike na selu i sve političko zakonodavne pripreme za provođenje agrarne reforme i kolonizacije. Mišljenje je autorovo da su to bile prve važnije mjere što ih je nova vlast poduzela radi promjene vlasničkih odnosa u mirnodopskim uvjetima. Pritom dolazi do zaključka da je osnovni kriterij razvlašćivanja bio proizvodni odnos i količina zemlje u vlasništvu, a ne odnos prema okupatorima i domaćim izdajicama, što je inače bio kriterij u doba rata i neposredno nakon njegova završetka. Obrazlažući to autor konstatira da je Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji proklamiralo načelo o pripadanju zemlje samo onima koji je obrađuju ali i to da se zemlja seljacima dodjeljivala u privatno vlasništvo. U skladu s tom zakonskom normom, tvrdi autor, zemlju su izgubili

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

R A D O V I 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb